ण्य । कौरवे तपत्यपत्ये तपतीशब्दे दृश्यम् । तपत्या उपाख्यान यञ् । २तपत्युपाख्याने न० । तापत्यमथ वाशिष्ठमौर्वं चाख्यानमुत्तमम्" भा० आ० १अ० । तदाख्यानं च भा०आ० चैत्ररथपर्वणि १७२ अध्याये दृश्यम् ।

तापत्रय न० ६त० । आध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिकरूपे दुःखत्रये । "आध्यात्मिकादि मैत्रेय ! ज्ञात्वा तापत्रयं बुधः । उत्पन्नज्ञानवैराग्यः प्राप्नोत्यात्यन्तिकं फलम्" विष्णुपु० ।

तापदुःख न० तापरूपं दुःखम् । "पातञ्जलोक्ते दुःखभेदे "परिणामतापसंस्कारदुःखैर्गुणवृत्तिविरोधाच्च दुःखमेव सर्वं विवेकिनः" सू० । "ते जन्मायुर्भोगाः पुण्यहेतकाः सुखफलाः, अपुण्यहेतकाः दुःखफला इति । यथा चेदं दुःखं प्रतिकूलात्मकं एवं विषय सुखकालेऽपि दुःखमस्त्येव प्रतिकलात्मकं योगिनः । कथं तदुपपद्यते"। "अथ का तापदुःखता सर्वस्य द्वेषानुविद्धचेतनाचेतनसाधनाधीनस्तापानुभव इति । तत्रास्ति द्वेषजः कर्म्माशयः सुखसाधनानि च प्रार्थयानः कायेन वाचा मनसा च परिस्पन्दते ततः परमनुगृह्णात्युपहन्ति वेति परानुग्रहपीड़ाभ्यां धर्म्माधर्मावुपचिनोति स कर्म्माशयो लोभान्मोहाच्च भवतीत्येषा तापदुःखतोच्यते" भा० । "ते जन्मायुर्भोगा इति यद्यपि जन्मायुषोरेव ह्लादपरितापपूर्वभावितया तत्फलत्वं न तु भोगस्य ह्लादपरितापोदयानन्तरभाविनस्तदनुभवात्मनस्तथाप्यनुभाव्यतया भोग्यतया भोगकर्म्मतामात्रेण भोगफलत्वमिति मन्तव्यं नन्वपुण्यहेतुका जात्यायुर्भोगाः परितापफला भवन्तु हेयाः प्रतिकूलवेदनीयत्वात् । कस्मात् ? पुनः पुण्यहेतवस्त्वप्यन्ते सुखफलाः अनुकूलवेदनीयत्वात्, न चैषां प्रत्यात्मवेदनीयानुकूलता शक्या सहस्रेणाप्यनुमानागमैरपाकर्त्तुं, न च ह्लादपरितापौ परस्पराविनाभूतौ यतो ह्लाद उपादीयमानेनैव परितापोऽप्यवर्जनीयतयापतेत् तयोर्भिन्नहेतुकत्वाद्भिन्नरूपत्वात् चेत्यत आह यथाचेदमिति" विवरणम् ।

तापन न० तप-णिच्-भावे ल्युट् । (तापान) १तापकरणे हेमच० । तापि-कर्त्तरि ल्यु । २सूर्य्ये ३कामबाणभेदे पु० जटाध० । ४सूर्य्यकान्तमणौ राजनि० । ५अर्कनामनामके अर्कवृक्षे च । ६तापके त्रि० । "ततोऽम्बराच्चिन्तितमात्रमागतं महाप्रभं चक्रममित्रतापनम्" भा० आ० १९अ० । "ततस्तु राजानममित्रतापनं समीक्ष्यते तस्य नृपस्य मन्त्रिणः" ४४ अ० ।

तापनीय न० उपनिषद्भेदे । उपनिषच्छब्दे १२२२पृ० दृश्यम् । गोपालतापनीयः नृसिंहतापनीयः । तपनीयस्य स्वर्णस्य विकारः अण् । २स्वर्णमये त्रि० "तापनीये तथा वराटे कक्षोपरिविलम्बिते" हरिवं० ८७ अ० । जातरूपेभ्यः परिमाणे अण् । ३स्वर्णनिष्कपरिमाणे सुवर्णे न० ।

तापश्चित न० तपसि चीयते चि-क्त स्वार्थे अण् । सत्रभेदे तद्विधानादि कात्या० श्रौ० २४।५।१ । यथा "तापश्चितमं दीक्षाः संवत्सरस्तपसदश्च तथा सुत्याः" सू० "तापश्चितमिति सत्रनाम तत्र दीक्षाः संवत्सरं भवन्ति उपसदः सुत्याश्च" इदानीमङ्गान्याह अत्र सुत्या आह "कर्कः' 'गवामयनेनेयुः" २सू० । गवामयनमेव कर्त्तव्यमित्यर्थः । "अग्निष्टोमेन वा" ३सू० "ईयुः अपूर्वश्चायमग्निष्टोमः नैकाहिको न द्वादशाहिकः संस्थामात्रोपदेशात् । अग्निष्टोमसंस्थेन ज्योतिष्टोमेन पूरणं कर्त्तव्यम्" कर्कः । शत०ब्रा० १०।२।५।१ तन्निरुक्तिर्दर्शिता यथा "एतदुह यत्तत् तपः । यदुपसदस्तपो वा उपसदस्तद्यत्तपसि चीयते तस्मात् तापश्चितस्तद्वै यावदेवोपसद्भिश्चरन्ति तावत् प्रवर्ग्येण संवत्सरमेवोपसद्भिश्चरन्ति संवत्सरप्रवर्ग्येण" "यावतीरुपसदः कुर्य्यात्तावद्भिः प्रवर्ग्यैश्चरितव्यम् उपसदः तापश्चिते चयने संवत्सरसंमिताः" भा० ।

तापस त्रि० तपस्चरणं शीलमस्य कृत्वा० ण । १तपश्चरणशीले स्त्रियां टाप् । तपोऽस्त्यस्य "व्यण च" पा० व्यण् । तपो विशिष्टे त्रि० । "तापसेष्वेव विप्रेषु यात्रिकं भैक्षमाचरेत्" मनुः । "सीदन्ति तापसकुलानि सगोकुलानि" हु० स० १९ अ० । स्त्रियां ङीप् "अब्रवीच्च स्मरामीति कस्य त्वं दुष्टतापसि" भा० आ० ७४ अ० ।

तापसतरु पु० तापसहितस्तरुः मा० त० । इङ्गुदीवृक्षे अमरः । तापसद्रुमादयोऽप्यत्र ।

तापसद्रुमसन्निभा स्त्री तापसद्रुमेण तुल्या निभा० नि० स० । गर्भदात्रीक्षुपभेदे राजनि० ।

तापसपत्री स्त्री तापसप्रियं पत्रमस्याः जातित्वात् ङीष् । दमनकवृक्षे राजनि० ।

तापसप्रिय पु० तापसानां प्रियः छायाप्रदत्वात् । १पियालवृक्षे राजनि० । २तापसप्रियमात्रे त्रि० ।

तापसेष्टा स्त्री तापसेन इष्टा । १इक्ष्वाकायां राजनि० २तापसाभिलषिते त्रि० ।

तापस्य न० तापसस्य धर्म्मः ष्यञ् । तापसधर्म्मे "स्त्रीधर्मयोगं तापस्यं मोक्षं संन्यासमेव च । राज्ञश्च धर्ममखिलं